

САРМАТСЬКИЙ ВОЇНСЬКИЙ МОГИЛЬНИК НА СЕРЕДНЬОМУ ПРУТІ

С. І. Курчатов, О. В. Симоненко, А. Ю. Чирков

У статті вводяться до наукового обігу та інтерпретуються результати досліджень пізньосарматського (друга половина II — перша половина III ст.) могильника поблизу с. Нові Бедражі в Молдові, що входить до кола специфічних для цього регіону пам'яток з ритуальними квадратними ровами. На думку авторів, ця інновація в сарматській культурі є наслідком контактів сарматів з кельто-германським світом.

1988 р. поблизу с. Нові Бедражі Єдинецького району Республіки Молдова Прутською новобудовною експедицією було досліджено могильник, розташований на другій надзаплавній терасі р. Прут (рис. 1). Могильник виник поблизу кургану доби бронзи, частково перекривши його західну полу. Топографія пам'ятки подібна до однотипних ґрунтових могильників з ровами. Всі вони були знайдені при розкопках курганів доби бронзи та безпосередньо прилягали до них.

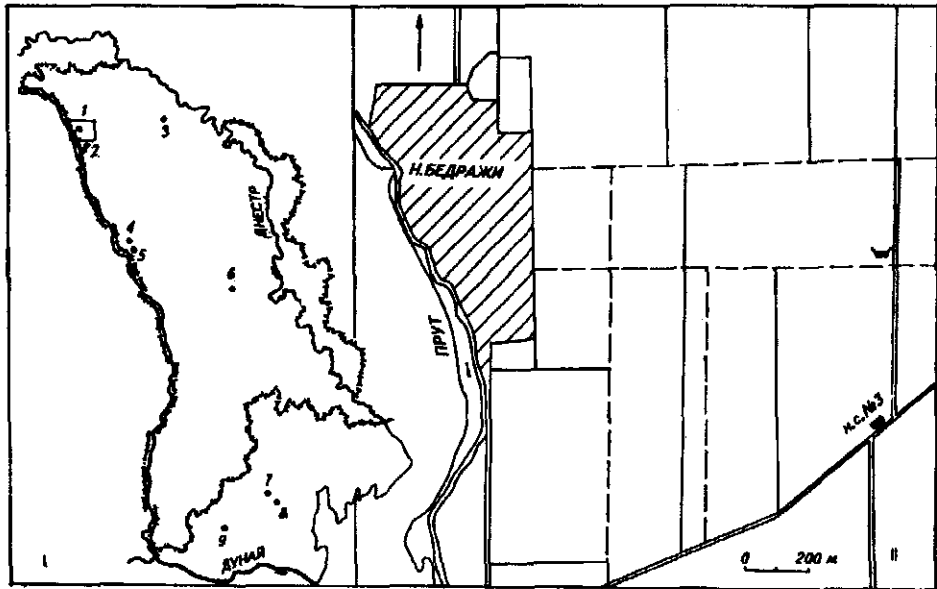

Рис. 1. I — могильники з ровами в Дністро-Дунайському межиріччі; II — ситуаційний план могильника поблизу с. Нові Бедражі.

На площі 8 тис. м² було виявлено шість споруд, які простяглися двома рядами з північного заходу на південний схід, та сім поховань, що тяжіють до них. На південь від шостої споруди був відкритий кут сьомої, що починала третій ряд могильника, який залишився недослідженим. Внаслідок цього остаточні розміри могильника не встановлені, проте, враховуючи його планиграфію, можна припустити, що вони незначні. На денній поверхні споруди та поховання не помітні. Культурний шар був відсутній, потужність чорнозему становила 0,6—0,7 м (рис. 2).

* Щиро вдячні керівникові експедиції Є. В. Яровому за дозвіл використати матеріал.

Спороди являли собою квадратні у плані рови, орієнтовані кутами по сторонах світу, з проходом з південно-західного боку. Рови в перетині трапецієподібні, заповнені щільним чорноземом.

Сп о р у д а 1 (рис. 3, 1), розміри $12,7 \times 12,6$, розміри рову $0,5 \times 1,1^*$, ширина проходу 2,5 м.

У південному куті споруди на дні рову знаходилось скупчення фрагментів чотирьох однотипних вузькогорлих світлоглиняних амфор з сильно профільованими ручками. Тулуб короткий, слабо ребристий. Ніжки невеликі, вузькі, з кільцевим піддоном. Глина світло-жовта, з домішкою великозернистого кварцу. Діаметр вінець 7,5—8, горло заввишки 2,5, ніжки — 4—4,5 см. Загальна висота амфор 57—59 см (рис. 4).

П о х о в а н н я 1 (рис. 3, 2) знаходилось за 2,2 м від західної стінки споруди та становило з ним єдиний комплекс. Яма підпрямокутна, орієнтована з ПдЗ на ПнС, розмірами $2,25 \times 0,65$, глибиною 0,85 м. Кістяк чоловіка 45—50 років** лежав випростано на спині, головою на ПнС.

Ліворуч від черепа містилась гончарна сіролощена миска зрізано-конічної форми на кільцевому піддоні. Вінця потовщені, зрізані навскіс. Під ними частково зберігся орнамент у вигляді частих прямокутних насічок. У верхній частині тулуба знаходиться ребро, від якого він конусоподібно звужується до денця. Миску виготовлено з добре відмуденого тіста з незначною домішкою дрібнозернистого кварцу. Заввишки 10, діаметр вінець 23—25, денця 7,6 см (рис. 3, 4).

Біля правого стегна лежав залізний меч з кільцевим навершям, трохи розширеним донизу руків'ям, прямим перехрестям та лінзоподібним у перетині клинком зі слідами дерев'яних піхов. Довжина перехрестя 8,2, клинка 28,5, ширина 4 см, загальна довжина меча 41 см (рис. 3, 5).

Сп о р у д а 2 (рис. 5, 2), розміри рову $0,5 \times 1,1$, прохід завширшки 2,8 м. У середній частині північно-західної та південно-східної ділянок рову виявлені скупчення фрагментів п'яти вузькогорлих світлоглиняних амфор з сильно профільованими ручками. Тулуб короткий, слабо ребристий. Ніжки невеликі, вузькі, з кільцевим піддоном. Амфори виготовлені з світло-жовтої глини з великою домішкою великозернистого кварцу. Діаметр вінець 7—8, горло заввишки 2,5, діаметр ніжок 4—4,5 см. Загальна висота амфор 58—59 см (рис. 6). На одній з ніжок — прокреслений після випалу знак у вигляді трикутника (рис. 6, б). Серед амфорного бою виявлені кістки вівці.

П о х о в а н н я 2 (рис. 5, 3) знаходилось за 3 м на захід від західного кута споруди. Яма прямокутна, орієнтована з ПдЗ на ПнС, розмірами $2,2 \times 0,8$, дно на глибині 1,7 м. У заповненні траплялися шматочки деревного вугілля. Кістяк дорослого чоловіка лежав випростано на спині, головою на

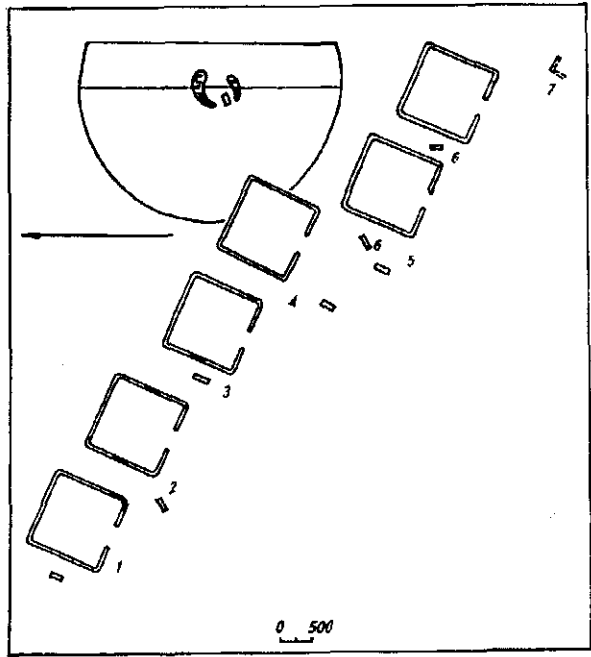

Рис. 2. План могильника поблизу с. Нові Бедражі.

* Тут і далі перше число визначає ширину, а друге — глибину рову.

** Антропологічні визначення к. і. н. С. П. Сегеди.

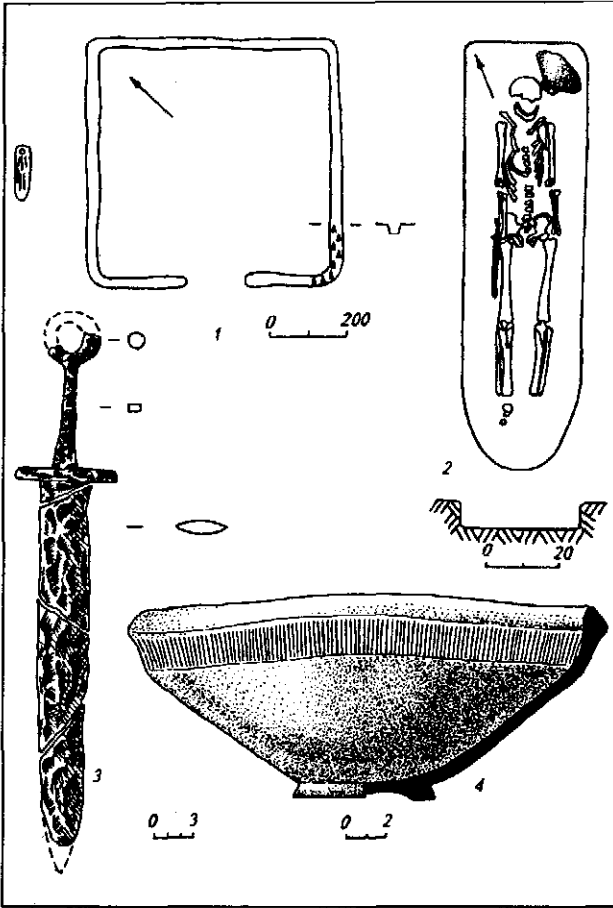

Рис. 3. 1 — споруда 1; 2 — поховання 1; 3, 4 — знахідки з пох. 1.

ПнС. Кістки лівої руки під тазом. На нижніх епіфізах берцових кісток зберігся тлін бурого кольору, можливо, від взуття.

Ліворуч від черепа лежав гончарний сіролощений глек з широким горлом на кільцевому піддоні. Горло відокремлене від плічок врізною лінією. Тулуб біконічний, ручка стрічкова. Горло та верхня частина глека вкриті прямовисними смугами лощіння, нижня — горизонтальними. Глек виготовлений з добре відмуленого тіста. Заввишки 9, діаметр вінець 6,4, денця 5,2 см (рис. 5, 4).

Біля лівого ліктя лежав бронзовий наконечник ремня з прямокутною обіймою, з'єднаною рухомо. Кінець пригострений, края фацетовані. Розміри наконечника 3,9×1,2, обійми 2×1,2 см (рис. 5, б).

Поруч з ним містилась ложкаподібна, поперечноздавлена намистина з глухого білого

скла. Висота її 0,7, ширина 0,9, діаметр отвору 0,4 см (рис. 5, 5).

Вздвож правого стегна лежав залізний меч з кільцевим навершям, трохи розширеним донизу руків'ям, прямим перехрестям та лінзоподібним у пере-

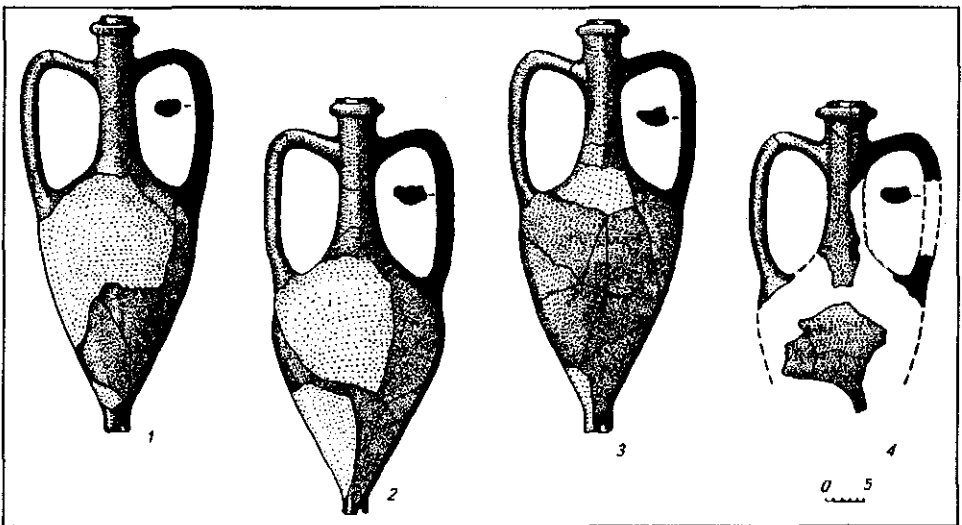

Рис. 4. 1—4 — амфори зі споруди 1.

тині клинком зі слідами дерев'яних піхів. На руків'ях фрагменти дерев'яних обкладок з отвором для кріплення. Довжина перехрестя 8, розміри клинка 32×4 см. Загальна довжина меча 45 см (рис. 5, 1).

Біла таза знайдені фрагменти бронзових виробів — язичка пряжки та напівсферичної бляшки (рис. 5, 7, 8).

Спору да 3 (рис. 7, 2) розмірами 11,5×11, розміри рову 0,5×1, ширина проходу 2,5 м. У центрі північно-західної ділянки споруди виявлене скупчення фрагментів однієї світлоглиняної амфори з сильно профільованими ручками, виготовленої з світло-рожевої глини з домішками великозернистого кварцу. Діаметр вінець 8 см. Біла південного кута споруди знайдені фрагменти ліпної посудини з високим воронкоподібним горлом. Края вінець заокруглені та орнаментовані косими насічками. Плічка високі, дещо пласке. Горло й тулуб посудини вкриті прямовисними розчісами. Виготовлена з погано відмуденої глини з домішкою шамоту. Висота посудини 25, діаметр вінець 18, дещо 12 см (рис. 7, 4).

По х о в а н н я 3 (рис. 7, 3) знаходилось за 1,7 м на захід від споруди. Яма прямокутна, орієнтована з ПдЗ на ПнС, розмірами 2,25×6,5, глибиною 1,4 м. В заповненні траплялися шматки деревного вугілля та рештки пере-

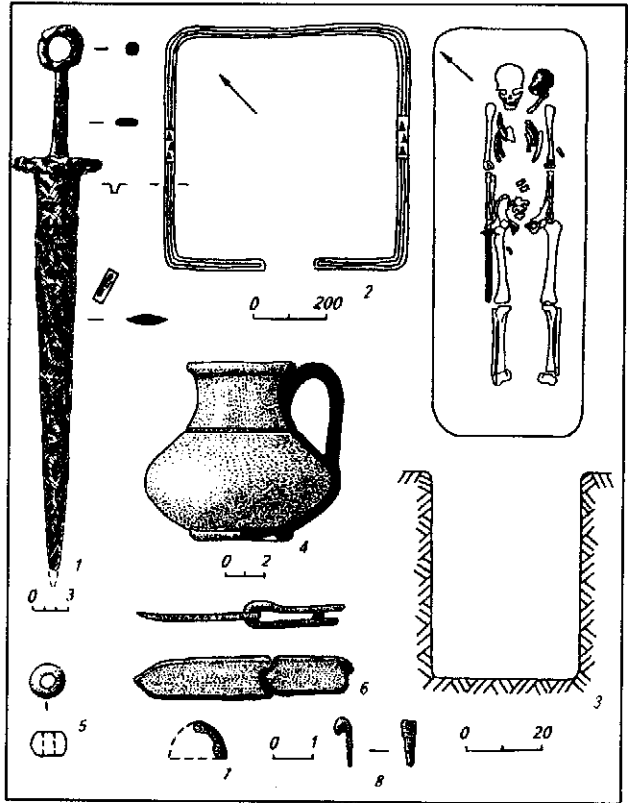

Рис. 5. 1, 4—8 — знахідки з пох. 2; 2 — споруда 2; 3 — поховання 2.

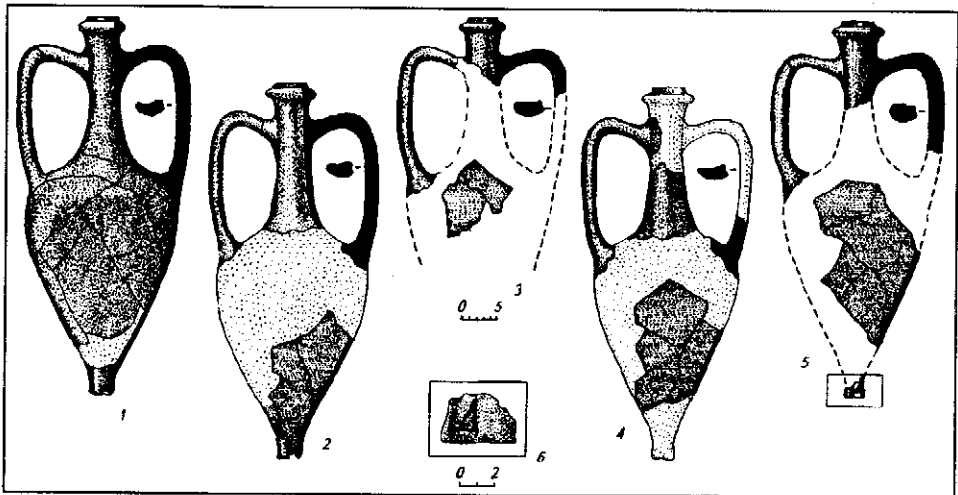

Рис. 6. 1—6 — амфори зі споруди 2.

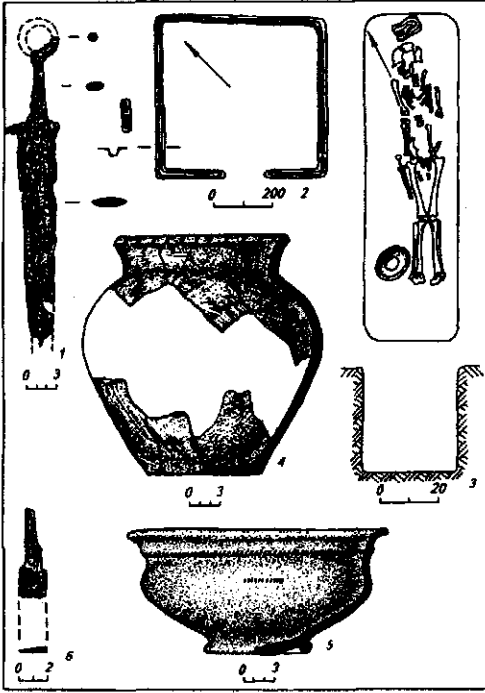

Рис. 7. 1, 5, 6 — знахідки з пох. 3; 2 — споруда 3; 4 — горщик зі споруди 3; 3 — поховання 3.

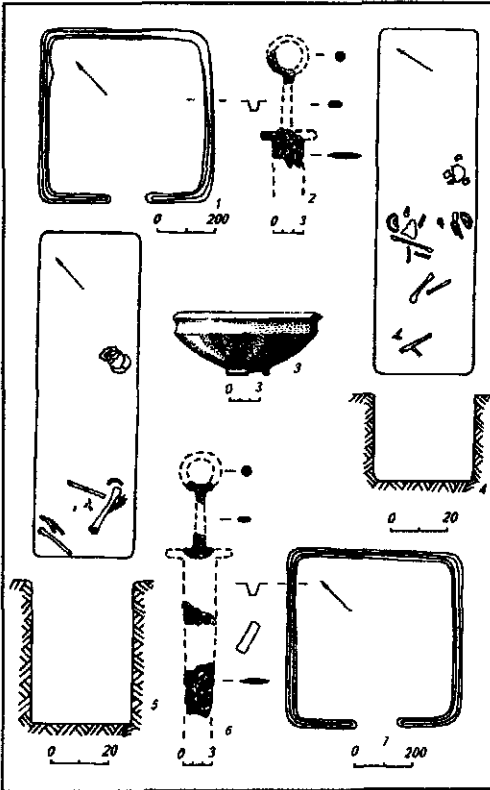

Рис. 8. 1 — споруда 4; 4 — поховання 4; 2, 3 — знахідки з пох. 4; 5 — поховання 6; 6 — меч з пох. 6; 7 — споруда 5.

криття. Кістяк чоловіка 30—35 років лежав випростано на спині, головою на ПнС.

Біля правого стегна містився залізний меч з кільцевим навершям, трохи розширеним донизу руків'ям, прямим перехрестям та лінзоподібним у перетині клинком з рештками дерев'яних піхов. Довжина перехрестя 5, розміри клинка $23,5 \times 3,5$, загальна довжина меча 33 см (рис. 7, 1).

Фрагмент залізного черешкового ножа лежав біля правого стегна. Клинок у перетині клиноподібний, на черешку — залишки дерев'яної ручки. Довжина ножа 6, ширина 1,8 см (рис. 7, 6).

Біля правої гомілки стояла гончарна сіролощена миска зрізано-конічної форми, на кільцевому піддоні. Вінця відігнуті, сплюснені. Ребро заокруглене. Під вінцями простежується невисокий рельєфний валик, під яким зберігся орнамент з частих косих насічок. Такий же орнамент частково зберігся на ребрі. Висота 12, діаметр вінця 26,5, денця 11 см (рис. 7, 5).

Споруда 4 (рис. 8, 1) розмірами 12×12 , розміри рову $0,5 \times 0,6 \times 1,2$, прохід завширшки 2,4 м.

Поховання 4 (рис. 8, 4) знаходилось за 6,3 м на південний захід від споруди. Яма прямокутна, орієнтована з ПдЗ на ПнС, розмірами $2,35 \times 0,7$, глибиною 1,3 м. У заповненні — шматки деревного вугілля. Кістяк зруйнований у давнину, кістки були в заповненні на різній глибині.

У середній частині ями знайдена гончарна сіролощена миска зрізано-конічної форми. Вінця потовщені, зрізані навскіс, піддон кільцевий. У давнину миска була розбита на дві половини, з'єднаних за допомогою двох пар отворів діаметром 0,3 см. Висота посудини 5,5, діаметр вінця 15,5, денця 4,5 см (рис. 8, 3).

Біля західного кута ями знайдені кілька фрагментів клинка залізного меча з кільцевим навершям (рис. 8, 2).

Споруда 5 (рис. 8, 7) розмірами $12,5 \times 12,5$, розміри рову $0,6 \times 1,1$, прохід завширшки 2,5 м. На відміну від попередніх, з спорудою пов'язані два поховання.

Поховання 5 (рис. 9, 1) знаходилося за 5,5 м на захід від західного кута споруди. Яма прямокутна, орієнтована з ПдЗ на ПнС, розмірами 2,4×0,8 м, глибиною 1,75 м. У заповненні шматки деревного вугілля та перекриття. Кістяк дорослого чоловіка лежав випростано на спині, головою на ПнС.

Біля правого стегна лежав залізний меч з кільцевим навершям, розширеним донизу руків'ям, прямим перехрестям та лінзоподібним у перетині клинком з рештками дерев'яних піхов. Довжина перехрестя 5,5, розміри клинка 28,5×4, загальна довжина меча близько 40 см (рис. 9, 5).

Біля перехрестя меча та правого коліна знайдено чотири бронзові напівсферичні бляшки (рис. 9, 2—6), діаметром 1,5, висотою 1 см. Зсередини верх бляшки залитий свинцем для кріплення бронзової ніжки. Правили за заклепки на ремнях, що кріпили меч до портупей та стегна.

Бронзовий хомутик для нагайки знайдений біля правої гомілки. Викотворений з суцільної пласкої платівки, загнутої кільцеподібно з нахлестом та вкритої наскрізними отворами. Діаметр 1,3, діаметр отворів 0,2 см (рис. 9, 8).

Біля середньої частини клинка меча лежала заокруглена поперечноздавлена намистина з напівпрозорого димчастого халцедону. Свердлення однобічне, канал широкий. Діаметр 1,6, товщина 1, діаметр каналу 0,7 см (рис. 9, 10).

Біля правого коліна знайдена вкорочена джкоподібна намистина з глухого синього скла. Діаметр 1, товщина 0,8, діаметр отвору 0,3 см (рис. 9, 7).

Гончарний сіролощений глек з широким горлом на кільцевому піддоні стояв біля правої гомілки. Горло підкреслене врізною лінією. Тулуб біконічний, ручка стрічкова, з валиком на зовнішньому боці. Горло вкрите прямовисними смугами лощіння, плічка — горизонтальними. Нижня третина посудини не лощена. Висота 14,5, діаметр вінець 9, денця 6,3 см (рис. 9, 9).

Поховання 6 (рис. 8, 5) знаходилося за 2 м від західної стінки споруди. Яма прямокутна, орієнтована з ПдЗ на ПнС, розмірами 2,25×0,7 м, глибиною 1,6 м. Кістяк жінки віком 35—40 років зруйнований в давнину. Знахідки репрезентовані дрібними фрагментами залізного меча (рис. 8, 6).

Споруда 6 (рис. 10, 1) розмірами 12×12, розміри рову 0,5×1,1, прохід завширшки 2,1 м. У західному куті споруди виявлене скупчення фрагментів двох світлоглиняних амфор з сильнопрофільованими ручками, виготовлених з світло-жовтої глини з домішкою великозернистого кварцу (рис. 10, 4, 5).

Поховання 7 (рис. 11, 1) знаходилося за 1,6 м на північний захід від споруди. Яма підпрямокутна, орієнтована з ПдЗ на ПнС, розмірами 2,5×0,7, глибиною 1,05 м. Кістяк дорослого чоловіка лежав випростано на спині, головою на ПнС, ліва рука на тазі.

Праворуч від черепа лежав гончарний сіролощений глек з широким горлом, на кільцевому піддоні. Горло підкреслене горизонтальною врізною лінією. Тулуб біконічний, ручка стрічкова. Верхня частина посудини вкрита

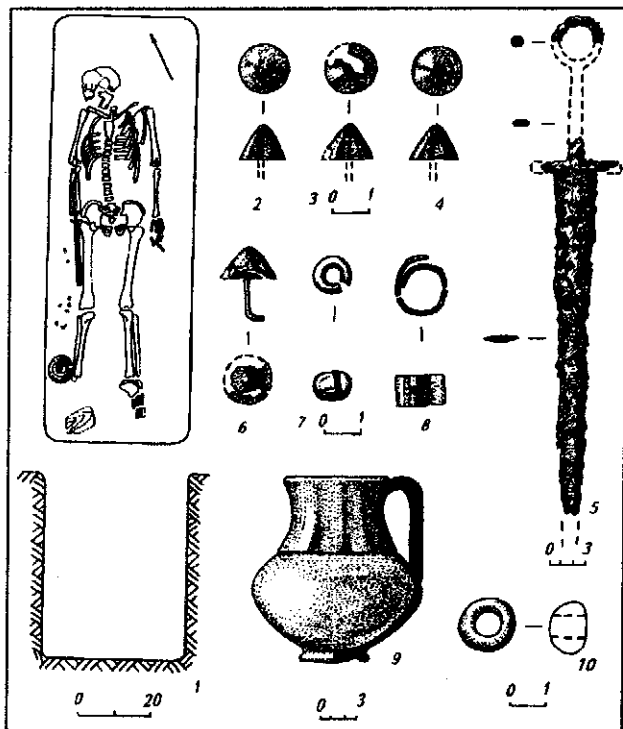

Рис. 9. 1 — поховання 5; 2—10 — знахідки з пох. 5.

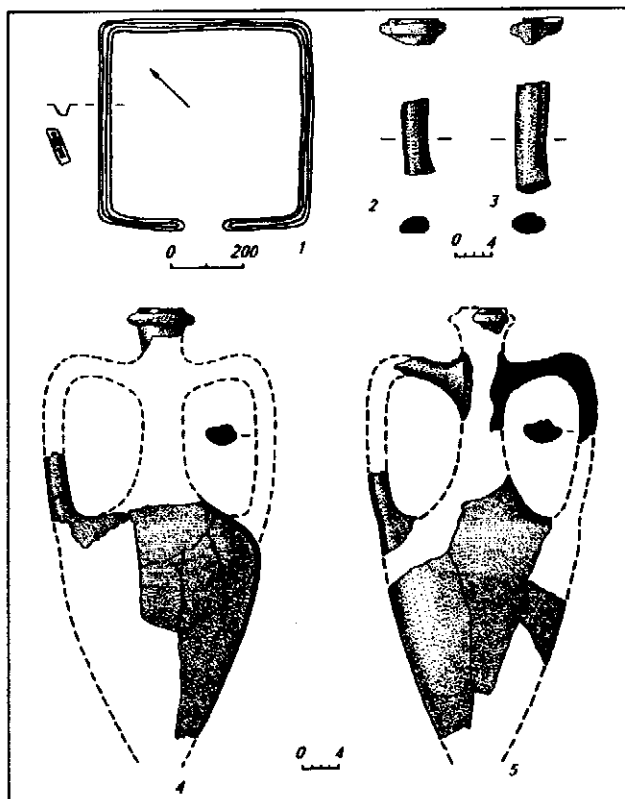

Рис. 10. 1 — споруда 6; 2, 3, 5 — амфора і фрагменти ручок та вінець зі споруди 6; 4 — амфора зі споруди 3.

рев'яних обкладок. Штир у перетині прямокутний, завдовжки 9,8 см. Розміри клинка 60,5×3,5 см (рис. 11, 5).

Поруч з мечем виявлений залізний кинджал цього ж типу, але з прямим перехрестям, довжиною 29 см (рис. 11, 4).

Під мечем та кинджалом догори денцем лежала гончарна червонолакова миска з загнутими вінцями, заокругленим тулубом, на кільцевому піддоні. Лак поганої якості. Висота миски 8,5, діаметр вінець 24, денця 8 см (рис. 11, 6).

Біля середньої частини меча знайдена бронзова гранчаста обойма від нагайки розміром 3,2×1 см (рис. 11, 8).

Поруч з лівою кистою та біля стоп виявлені дві парні бронзові литі складені пряжки. Рамка овальна, з прямокутним виступом та рухомим язичком. З виступом рухомо з'єднана трапецієподібна обойма з однією заклепкою для з'єднання з ременем. Довжина пряжки 2,1, ширина рамки 1,6, щітка 1,1, розміри обойми 2,3×1 см (рис. 11, 9, 10).

Поруч з правою стопою знаходився гончарний сіроглиняний глек з широким горлом на кільцевому піддоні. Горло підкреслене врізною горизонтальною лінією, тулуб заокруглено-біконічний, ручка стрічкова, з валиком по центру. Горло посудини вкрите смугами прямовисного лощіння, плічка — горизонтального. Висота глека 13,5, діаметр вінець 9,2, денця 6,3 см (рис. 11, 3).

Таким чином, на могильнику було досліджено шість квадратних ровів, з якими пов'язані сім поховань. Останні були розташовані біля південно-західних ділянок ровів. Це перша пам'ятка такого типу, в якій впевнено простежується зв'язок культової споруди — квадратного рову — з похованням. Про культовий характер споруд свідчать знахідки тризни майже в кожній з них (за винятком споруд 4 та 5).

Сарматські ґрунтові могильники з квадратними або прямокутними ровами становлять цікаве коло пам'яток, виявлених за останні роки. Це зовсім нове явище в сарматській культурі потребує детального аналізу. За типологіч-

смугами прямовисного лощіння, нижня — горизонтальною. Висота 8, діаметр вінець 6, денця 4,5 см (рис. 11, 2).

Праворуч від грудної клітини знайдена бронзова сильнопрофільована фібула причорноморського типу з намистиною на голівці, платівчастою спинкою та гачком для тятиви. Довжина 6,5 см (рис. 11, 7).

Ліворуч від грудної клітини виявлена заокруглено-дольчата намистина, виготовлена з єгипетського фаянсу бірюзового кольору. Діаметр намистини 1,2, каналу 0,5 см (рис. 11, 11).

Біля правого боку лежав довгий залізний меч з руків'ям-штирем без перехрестя та навершя. П'ята переходить у штирь під прямим кутом. У середній частині руків'я є наскрізний отвір для кріплення де-

ними характеристиками рови на сарматських могильниках Північного Причорномор'я розподіляються на п'ять груп із своїми закономірностями.

1. Квадратні з проходом в одній з ділянок. Виявлені на могильниках Петрешти, Нові Бедражі, Нові Шальвіри, Старі Куконешти, Пашкани, Чоропкани в Молдові, Аліяга, Холмське, Василівка у низинах Дунаю. Ці споруди розташовані рядами або в шахматному порядку на ґрунтових могильниках. Орієнтовані кутами або боками по сторонах світу. Прохід завжди в південній або південно-східній ділянці. Поховань всередині немає. У більшості могильників сталий зв'язок поховань з цими спорудами не простежується (крім Нових Бедражів).

2. Прямокутні рови без проходів та поховань всередині (курган поблизу с. Каланчак та могильник Курчі в низинах Дунаю). Ці споруди розташовані поруч з курганами могильниками. Орієнтовані кутами чи боками по сторонах світу. Зв'язок з певними похованнями не простежений.

3. Прямокутні рови з похованням в центрі внутрішнього простору (могильники Дзінілор, Нагорне, Холмське, Каланчак в низинах Дунаю). Розташовані на ґрунтових могильниках, лише одного разу такий рів був перекритий курганним насипом (Нагорне). Орієнтація нестала: по сторонах світу, ПнС — ПдЗ. У рова в Нагорному прохід розташовано в південній ділянці.

4. Трапецієподібні рови з похованням у внутрішньому просторі (кургани на р. Дракуля у низинах Дунаю та поблизу с. Корпач у Молдові). Підкурганні, орієнтовані за віссю Пн — Пд. Внутрішній простір заповнений розсипаним по ньому викидом з рову. Проходи у північній (Корпач) та в північній і південній (Дракуля) ділянках.

5. Круглі рови (Петрешти в Молдові, Курчі, Кубей, Алкалія в низинах Дунаю, Брильовка у Присиваші, Вербки, Мар'їна Роша в Пооріллі). Досліджені як на ґрунтових (Петрешти), так і курганних могильниках. Завжди містять поховання в центрі внутрішнього простору. В Петрештах мають проходи в ПдЗ секторі.

Спостерігаються деякі загальні тенденції в морфології цих споруд. Так, квадратні рови є тільки на ґрунтових могильниках і не пов'язані з певними похованнями (крім Нових Бедражів). Прямокутні рови зафіксовані як на ґрунтових, так і на курганних могильниках, іноді містять поховання у внутрішньому просторі. Трапецієподібні рови — завжди з похованнями й підкурганні. Те ж саме можна сказати про круглі рови — лише в Петрештах вони зафіксовані на ґрунтового могильнику.

Найранішими з досліджуваних споруд є круглі рови у Вербках та Мар'їній Роші — ці кургани типово степові й датуються другою половиною I — пер-

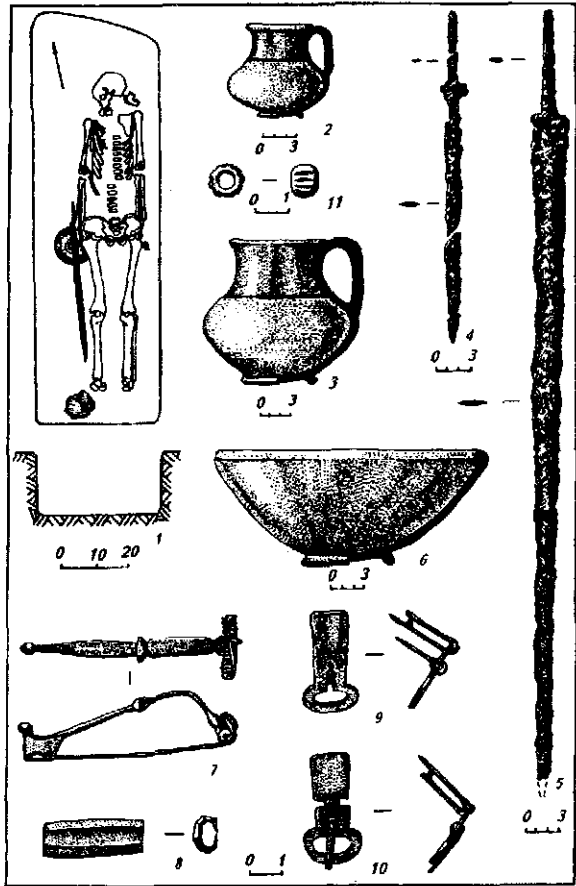

Рис. 11. 1 — поховання 7; 2—10 — знахідки з пох. 7.

шою половиною II ст. Пам'ятки з квадратними, прямокутними та трапеціє-подібними ровами датуються другою половиною II — першою половиною III ст.¹ Найпізнішими є круглі підкурганні рови могильників Кубей та Курчі, що належать до другої половини III — початку IV ст.²

Крім перелічених, сарматські курганні й ґрунтові поховання з ровами відомі на території Альфьольда, де трапляються круглі та квадратні рови з похованням у центрі внутрішнього простору³ (тобто близькі дністро-дунайським) та на Нижньому Доні. У цьому регіоні картина складніша. Тут досліджені квадратні, прямокутні та круглі рови. У більшості випадків у центрі внутрішнього простору містилося поховання. Варте уваги те, що рови всіх типів пов'язані з курганами, хоча форма рову відносно курганного насипу іноді самостійна⁴. Деякі кургани з квадратними ровами та проходом у південній частині, як і на заході, не містять поховань. Вбачаючи певну близькість донських та західних споруд, С. І. Безуглов та О. В. Захаров вважають однією з специфічних рис донських пам'яток поширення тут круглих підкурганних ровів⁵. Ще одна істотна відмінність їх від західних полягає в тому, що донські конструкції є пізнішими і належать до другої половини III — початку IV ст. За даними С. І. Безуглова та О. В. Захарова, з майже 30 пізньо-сарматських ровів лише один (круглий) датується II — першою половиною III ст., тобто є синхронним загальній масі дністро-дунайських споруд⁶.

Виникнення таких специфічних для сарматів конструкцій одразу ж викликало спроби дослідників визначити генезис цього звичаю. Традиційно напрямком пошуку стали східні райони, звідки сармати й просуvalись на захід. При цьому головною ідеєю пошуку була цілком правильна думка про те, що будь-які конструкції цієї категорії (рови, огорожі, вали) на широкому просторі євразійського степу відбивають якісь загальні тенденції ідеології степових народів⁷. У цьому контексті вбачався зв'язок квадратних сарматських ровів з прямокутними поминальними спорудами Чаш-Тепе та Тагіскену⁸ або курганами доби бронзи Західного Сибіру⁹. Проте великий культурно-хронологічний розрив між цими пам'ятками може бути заповнений лише вищезгаданою думкою про спільну індо-європейську основу цього звичаю — настільки вони віддалені одне від одного в часі і просторі. Між тим, один з перших, хто зітнувся з необхідністю пояснити цю інновацію в сарматській культурі — В. О. Дергачов — запропонував вбачати її корені в кельтських пам'ятках¹⁰. На жаль, він не розвинув своєї гіпотези, тому така спроба робитиметься тут.

Звернувшись до латенських та пізньоримських старожитностей Середньої Європи, ми знайдемо практично аналогічні культурні споруди на багатьох пам'ятках. Квадратні рови, розташовані рядами або в шахматному порядку та не пов'язані з похованнями досить поширені в Моравії, Словаччині, Угорщині, Малопольщі¹¹. Більшість з них загалом належить до Латену С. Практично ідентичні нашим конструкції є в латенських могильниках Дубник у Словаччині¹² та Кетч у Південній Польщі¹³ — в останньому й на його пшеворській фазі (рис. 15, 1).

Коли ж і де сармати могли познайомитись з цим звичаєм та сприйняти його? На першу частину цього питання відповідає хронологія пам'яток з квадратними ровами — вони належать до другої половини II — першої половини III ст. Але ж на цей час припадає одна з міграцій до Подністров'я носіїв пшеворської культури¹⁴. Серед них могли бути (та, певно, й були) якісь групи пізньокельтського населення (на зразок костобоків липицької культури). Загальноіндоєвропейська ідея замкненого ритуального простору, втілена у іранців у круглий рів (рови в Вербках, Мар'їній Році та Брильовці безсумнівно сарматські) лише створювала благодатний ґрунт для такого запозичення. Осідання ж сарматів у межиріччі Дністра та Дунаю сприяло тривалим контактам з північно-західними носіями «ідеї квадратного рову». Доречно буде підкреслити, що для запозичення ідеологічних уявлень необхідно тривале та тісне контактування груп населення. Тому ми не виключаємо, що подібні ритуальні споруди, що будуть безпосередньо передувати за часом сарматським або синхронні їм, ще з'являться на пам'ятках місцевости осілого населення Молдови (адже ґрунтові могильники найчастіше знаходять випадково).

Нарешті, ще один момент, що проливає світло на деякі питання сарматської історії. Ми маємо на увазі запізнювання появи квадратних та прямокутних ровів у Подонні (хоча, виходячи з загальних уявлень про поширення сарматської культури зі сходу на захід, логічніше було б чекати на зворотне). Це запізнювання пояснюється, на нашу думку, тим, що ідея квадратного рову була принесена до Подоння якоюсь частиною сарматів, що перекочували сюди в середині III ст. У сарматів Подоння цей звичай доповнився суто місцевим елементом — у внутрішньому просторі з'явилося поховання (хоча, за даними С. І. Безуглова та О. В. Захарова, іноді він правився в «чистому» вигляді). Нам здається можливим пов'язати цей рух з готськими походами 50-х рр. III ст. У складі готських військ, ймовірно, перебувала й якась сарматська орда з районів Подністров'я — Подунав'я, в обрядові норми населення якої входило спорудження квадратних або прямокутних ровів.

Поховання Ново-Бедразького могильника були здійснені у вузьких прямокутних ямах, перекритих деревом. Поховальний звичай досить сталий — всі померлі покладені випростано на спині, орієнтовані у північному секторі (північний схід з відхиленнями). Цей звичай є типовим для сарматських пам'яток Північного Причорномор'я, починаючи з II ст. до н. е.¹⁵ та є однією з характерних рис причорноморських сарматів. На східних сарматських землях орієнтація в північному напівколі починає переважати лише з середини II ст.

Датування могильника пізньосарматським часом добре визначає матеріал поховань. Всі знайдені амфори одного типу (С «неапольських» світлоглинних), які Д. Б. Шелов відносить до II ст. н. е.¹⁶ Червонолакова миска з поховання 7 датується дещо ширше — кінцем I — першою половиною III ст.¹⁷ Що ж до сіролощеної кераміки, то всі глеки й миски абсолютно ідентичні як за типологічними, так і морфологічними та технологічними ознаками, що приводить до думки про виготовлення їх навіть в одній майстерні. Такий посуд не має вузьких хронологічних меж і є звичайним для пізньосарматських поховань Подністров'я та Попруття II—III ст. Ймовірно, він є продукцією провінційно-римських майстерень Дакії. Цікаво, що на схід від Дністра така кераміка у сарматських похованнях невідома, що окреслює певну різницю в торговельних зв'язках різних сарматських угруповань.

В усіх похованнях знайдено зброю — короткі мечі з кільцевим навершям та довгий меч з руків'ям-штирем. Обидва типи є традиційно сарматськими. Перший з'являється ще в I ст. до н. е., а побутує в I — першій половині II ст. Втім, на заході Сарматії та у пам'ятках альфьольдських язигів окремі зразки доживають до III ст.¹⁸ Як бачимо, ново-бедразькі мечі з кільцевим навершям підтверджують це спостереження. Довгий меч з руків'ям-штирем типовий саме для пізньосарматського часу¹⁹.

Найвиразніша в хронологічному відношенні фібула з поховання 7. Вона належить до досить варіабельної I серії сильно профільованих застібок причорноморського типу з намистиною на голівці та гачком для тятиви. Вироби цієї серії з'являються у другій половині I ст. як місцеві репліки провінційних (головним чином дакійських) застібок. Наша фібула дуже близька до варіанту 1—3 з тією різницею, що біконічна намистина на ній розташована майже посередині спинки, а не ближче до приймача. Датується цей варіант II — першою половиною III ст.²⁰ Не заперечують цьому датуванню й літі бронзові пряжки. Взагалі двочасні пряжки з'являються у сарматських могилах лише у II ст. Якоюсь мірою близькою до них є пряжка з поховання 96 могильника Неаполя скіфського, що датується II ст.²¹ На думку А. К. Амброза, подібні вироби пов'язані з культурою причорноморських міст та зникають у III ст.²²

Бронзовий наконечник ремня з поховання 2 не відрізняється від бронзових та срібних з кургана Нагорне-9²³, ґрунтових могильників Старі Куконешти²⁴ та Холмське²⁵ (нагадаємо, що вони також мають квадратні рови). Такі наконечники входять у моду в другій половині II ст.

З чотирьох намистин, знайдених у похованнях могильника, три — фаянсові з пох. 7 та дві скляні з пох. 2 та 5 — датуються I—III або взагалі першими століттям н. е. Намистина з халцедону з пох. 5 є характерною для II—III ст.²⁶

Зіставляючи всі датуючі матеріали, є можливим обмежити час функціонування могильника поблизу с. Нові Бедражі другою половиною II — першою половиною III ст. Ймовірно, цим часом датуються й інші могильники цього типу (з квадратними ровами) — вельми характерною та типологічно показовою ознакою, яка сама по собі може бути датуючою. Тому ми не можемо погодитися з В. І. Гросу, який датує пам'ятку цього кола — могильник Старі Куконешти - II — кінцем I — початком II ст.²⁷ Не виключено, що виник він у цей час, але культові споруди цієї пам'ятки пізніші і з'явилися в Старих Куконештах не раніше другої половини II ст.

Цей час у Південно-Східній та Центральній Європі характеризується різким загостренням римсько-варварських (римсько-сарматських зокрема) відносин, що вилилися в дві грандіозні Маркоманські війни 167—180 рр. За джерелами відомо, що сармати Дністро-Дунайського басейну були однією з головних військових сил, що протистояли Римові. Варто уваги, що до 180 р. роксолани Північно-Західного Причорномор'я та язиги Альфьольду мали зносини через Дакію, тобто ще не були безпосередніми сусідами. Таким чином, виникнення в Тисо-Дунайському межиріччі могильників з квадратними ровами варто відносити до пізнішого часу, ніж кінець II ст. та пов'язувати їх з приходом до Альфьольду якоїсь групи причорноморських племен. Зазнавши поразки у II Маркоманській війні та в результаті тиску готів з півночі, сармати цього регіону, швидше за все, відкочували в двох напрямках — до своїх родичів за Тису та на Дон, внаслідок чого подібні пам'ятки з квадратними ровами з'являються в цих регіонах. У Подністрів'я — Подунав'я згодом приходить нова хвиля сарматського населення, що залишила пам'ятки зовсім іншого типу.

Примітки

¹ Дергачев В. А. Материалы раскопок археологической экспедиции на Среднем Пруте. — Кишинев, 1982. — С. 134; Гудкова А. В., Фокеев М. М. Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная I—IV вв. н. э. — К., 1984. — С. 91; Гросу В. И. Сарматский курган у с. Корпач // СА. — 1979. — № 2. — С. 254; Курчатова С. И. Новые материалы из раскопок сарматского и черняховского могильников у с. Петрешты // Проблемы скифо-сарматской археологии. — Запорожье, 1989. — С. 74.

² Фокеев М. М. Погребальный обряд позднейших сарматских могильников буджакской степи // История и археология Нижнего Подунавья. — Рени, 1989. — С. 88.

³ Vadai A. H., Szöke B. M. Szarmata temető és gepida sír Etdröd-Szujökerezsten // Communicationes archaeologicae Hungaricae. — Budapest, 1983. — S. 120.

⁴ Безуглов С., Захаров А. Могильник Журавка и финал позднесарматской культуры в правобережном Подонье // ИРОМК. — 1988. — Вып. 5. — С. 13.

⁵ Там же. — С. 16.

⁶ Там же.

⁷ Там же. — С. 17.

⁸ Гудкова А. В., Фокеев М. М. Указ. еоч. — С. 91, 92.

⁹ Безуглов С., Захаров А. Указ. соч. — С. 17.

¹⁰ Дергачев В. А. Указ. соч. — С. 122—124.

¹¹ Gedl Marek. Obiekty rowkowe na cmentarzyskach z okresu latenskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich w południowej Polsce. 11 // Przegląd archeologiczny. — 1985. — T. 32, 33. — S. 157.

¹² Vujna I. Latenzeitliche Gräbenfeld bei Dubnik // SA. — 1989. — T. 37. — № 2. — S. 245—353.

¹³ Gedl Marek. — Op. cit. — S. 157.

¹⁴ Щукин М. Б. О трех путях археологического поиска предков исторических славян. Перспективы третьего пути // АСИЭ. — 1987. — Вып. 28. — С. 105.

¹⁵ Симоненко О. В. Роксолани (пошук археологічних відповідностей) // Археологія. — 1991. — № 4. — С. 22.

¹⁶ Шелов Д. Б. Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков н. э. Классификация и хронология // КСИА. — 1978. — Вып. 156. — С. 18.

¹⁷ Кропоткин В. В. Римские импортные изделия в Восточной Европе // САИ. — 1979. — Д1-27. — С. 19.

¹⁸ Хазанов А. М. Очерки военного дела сарматов. — М., 1971. — С. 16.

¹⁹ Там же. — С. 93.

- ²⁰ Амброс А. К. Фибулы Юга Европейской части СССР // САИ.— 1966.— Д1-30.— С. 41.
- ²¹ Сымонович Э. А. Население столицы позднескифского царства (по материалам восточного некрополя Неаполя Скифского).— К., 1983.— С. 158.
- ²² Амброс А. К. Проблемы раннесредневековой археологии Восточной Европы // СА.— 1971.— № 2.— С. 100.
- ²³ Гудкова А. В., Фокеев М. М. Указ. соч.— С. 46.
- ²⁴ Дергачев В. А. Указ. соч.— С. 117.
- ²⁵ Гудкова А. В., Фокеев М. М. Указ. соч.— С. 16.
- ²⁶ Алексеева Е. М. Античные бусы Северного Причерноморья // САИ.— 1975.— Г1-12.— С. 34, 35; 1978.— С. 65; 1982.— С. 11.
- ²⁷ Гросу В. И. Хронология и периодизация сарматской культуры Днестро-Прутского междуречья.— Кишинев, 1990.— С. 71.

С. И. Курчатов, А. В. Симоненко, А. Ю. Чирков

САРМАТСКИЙ ВОИНСКИЙ МОГИЛЬНИК НА СРЕДНЕМ ПРУТЕ

В 1988 г. у с. Новые Бедражи в Молдове был исследован позднесарматский грунтовый могильник, состоявший из шести квадратных рвов и связанных с ними семи воинских захоронений. Рвы были расположены двумя рядами, ориентированы углами по сторонам света, средние размеры сооружений 12 × 12 м. Погребения располагались у юго-западных углов сооружений. Впервые на памятниках этого типа зафиксирована устойчивая связь погребений со рвами.

Датирующий материал (мечи с кольцевым навершием, сильнопрофилированная фибула причерноморского типа, пряжки позднесарматских типов, краснолаковая керамика) позволяет отнести могильник ко второй половине II — первой половине III в.

Могильник у с. Новые Бедражи входит в круг специфических для Северо-Западного Причерноморья сарматских памятников, где на грунтовых могильниках появляется инновация — расположенные рядами квадратные рвы, не содержащие погребения во внутреннем пространстве. Изучение генезиса этого обряда позволяет считать его результатом контактов сарматов Северо-Западного Причерноморья с кельто-германским миром во второй половине II в. Эти контакты могли осуществляться во время миграций готов на юго-восток.

Появление подобного обряда у сарматов Альфельда и Нижнего Подонья в середине III в. должно связываться с расселением сарматов Северо-Западного Причерноморья на запад и восток после образования готского объединения.

S. Kurchatov, A. Simonenko, A. Chirkov

THE SARMATIAN WARRIOR'S CEMETERY AT MIDDLE PRUTH BASIN.

In 1988 near Novye Bedradgy village (Moldova Republic) the Late-Sarmatian cemetery consisting of the six square-shaped ditches and the seven tombs of warriors connected with them was uncovered. The ditches were disposed in two lines, orientated to the cardinal points by their corners, the mean dimentions of the constructions are 12 × 12 metres. The graves were disposed near the Sought-West corners of the ditches. The stable connection between the graves and ditches on the memorials of such type is fixed at the first time.

The dating material (the swords with ring-shaped pommel, stronglyprofiled fibula of Black Sea-type, buckles of the Late-Sarmatian types, red-coated pottery) permits to date the cemetery to the second half of 2nd-first half of 3rd cent. A. D.

The cemetery near Novye Bedradgy could be enclued to the range of the specific for the North-West Pontic Area Sarmatian memorials where the innovation — the square-shaped ditches disposing in lines and having no graves inside — appears. The study of the genesis of this custom permits to recognize it as a result of the contacts between the Sarmatae of North-West Pontic Area and the Celtic-German world in the second half of 2nd cent. A. D. These contacts may be realized during the Gothic migrations to Sought-East.

The appearance of such custom among the Sarmatae of Alföld and Lower Don Basin in the middle 3rd cent. A. D. ought to be connected with the settling of the Sarmatae of North-West Pontic Area to West and East after formation of the Gothic union.

Одержано 29.04.93.